

Туризм и рекреация– Теоретические и методологические основы туризма и
рекреации

УДК 338.48

**THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF RECRUITMENT
AND TOURIST POTENTIAL AS THE BASIC DETERMINANTS OF
DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE**

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ЯК БАЗОВОЇ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Zhuvahina I.O. / Жувагіна І.О.

PhD, as.prof. / к.е.н., доц.

Pervomaysk branch of the

National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov,

Pervomaysk, Odeska 107, 55200

Первомайська філія

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Первомайськ,

вул.Одеська 107, 55200

Naumenko T.O. / Науменко Т.О.

Senior Lecturer / Старший викладач

Pervomaysk branch of the

National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov,

Pervomaysk, Odeska 107, 55200

Первомайська філія

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Первомайськ,

вул.Одеська 107, 55200

***Анотація.** В роботі досліджено особливості та проблеми розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу як базової основи рекреаційної та туристичної діяльності територій природно-заповідного фонду, а також сучасні форми управління рекреаційною діяльністю. Проаналізовано міжнародні підходи та методології виконання природоохоронної місії та сталого розвитку рекреаційної діяльності. Запропоновано формалізоване представлення природоохоронного проекту та побудований кортеж раціонального розподілу рекреаційних ресурсів в межах зон регульованої рекреації.*

***Ключові слова:** рекреація, рекреаційна діяльність, рекреаційно-туристичний потенціал, рекреаційні ресурси, природно-заповідний фонд, модель, кортеж, менеджмент, туризм.*

Вступ. Питання приросту доходів на державному та регіональному рівнях є актуальним питанням сьогодення. Одним із напрямків вирішення такої проблеми є вивчення потенційних ресурсних можливостей територій регіонів, а відтак виникає сенс вести мову про стан рекреаційно-туристського потенціалу регіонів, оскільки рекреаційне природокористування в світовому масштабі відноситься до найяскравішого прикладу комплексного вирішення екологічних,

економічних і соціальних проблем суспільства. І цілком логічним є твердження, що збереження екосистем у стані, найбільш наближеному до природного, раціональне використання природних ресурсів є основою екологічно збалансованого розвитку рекреаційної галузі країни [1].

Прогнозується, що у 2020 р. у світі подорожуватиме 1,6 млрд. туристів. Вже сьогодні завдяки розвитку туристичної індустрії створено близько 150 млн. робочих місць. Більш ніж у чверті країн доходи від туризму складають «базову» статтю в бюджеті.

Україна має унікальні рекреаційні ресурси, тому особливої уваги вимагають її природно заповідні території. Знання про рекреаційно-туристські території, вимоги до їх розвитку – одна з головних вимог до управління рекреаційно-туристським потенціалом і менеджерів туризму. Тому виникає об'єктивна необхідність досліджень ефективного використання природних ресурсів природно-заповідного фонду як для розвитку туризму, так і для економічного збагачення розвитку регіонів країни.

Найбільш глибоко і системно теоретичні питання оцінки розвитку туристично-рекреаційних регіонів, планування та розміщення територіально-рекреаційних систем досліджуються фахівцями у сфері економіки. Поняття, структуру, особливості, територіальне розміщення туристично-рекреаційних ресурсів висвітлюють у своїх працях: А.С. Краєвська, І.М. Дишловий, В.М. Кислий, О.О. Бейдик, Е.Л. Файбусович, А.Ю. Литовченко, В.Г. Гуляєв, В.Ф. Данильчук; особливості розвитку територіально-рекреаційних систем – М. Долішній, В. Євдокименко, І. Смаль, Н. Недашківська, М. Пістун, В. Стеченко, О. Шаблій. Питання районування та кластеризації курортно - рекреаційного комплексу знайшли відображення у працях І. Бистрякова, М. Войнаренка, Т. Галушкіної, Є. Хлобистова, Т. Цихан, Л. Чернюк, Л. Черчик, В. Шевчука.

Розгляд теоретико-методологічних розробок в частині туристично-рекреаційної класифікації територій доводить, що переважна частина дослідників вивчають потенціал галузі на основі ресурсного підходу. Деякі вчені вбачають потенціал туристичної галузі у загальній структурі

економічного потенціалу регіону; інші вважають економічний потенціал складовою потенціалу туристичної і рекреаційної сфери. Разом з тим, існує потреба у поглибленому науковому дослідженні теоретичних аспектів формування методики державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні, визначенні пріоритетів та окресленні шляхів підвищення ефективності управління комплексним використанням рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів України. Розуміння окреслених аспектів вимагає ефективних дій у напрямку формування та реалізації туристичної політики для забезпечення подальшого перспективного розвитку галузі, а також вимагає всебічних досліджень різноманітних аспектів державного управління її розвитком, особливо на регіональному рівні.

Основний текст. Україна має достатній природний потенціал туристично-рекреаційних ресурсів для того, щоб стати країною з розвинутою туристичною індустрією. Однак ступінь його використання порівняно з туристично розвиненими країнами й досі є незначним. Так, якщо надходження від міжнародного туризму в США перевищують \$ 74 млрд, Франції та Іспанії - \$ 40 млрд, Італії - \$ 35 млрд, то в Україні - близько \$ 1 млрд. Особливо показовими у цьому контексті є наявні розбіжності в обсягах доходів від туризму на одну особу, наприклад, в Австрії та Гонконгу - близько \$ 2000, Іспанії та Бельгії - \$ 500-700, в Україні, - близько \$ 20 [2]. Внесок туризму у ВВП складає від 2 до 12% у розвинутих країнах з диверсифікованою економікою, до 40% ВВП в країнах, що розвиваються, і близько 70% – в малих острівних державах.

Прогнозується, що внесок туризму в ВВП світу в цілому зросте з 9,85 у 2014 до 10,5% у 2025 році, і з 9,4% до 10,7% у сфері зайнятості. Це можна пояснити зростанням попиту з боку країн з ринками, що формуються, та зростаючою часткою споживчих витрат, що спрямовуватимуться у туристичну галузь. Крім того, на ці показники можуть вплинути державні і приватні інвестиції в інфраструктурні проекти. Якщо ж відстежити частку регіонів у сукупному ВВП туристичної галузі, за прогнозами Всесвітньої ради подорожей і туризму на період 2012-2022 рр., найбільший приріст відбуватиметься за

рахунок країн, що розвиваються в азійському регіоні, а саме в північно-східній та південній Азії. При цьому, відзначається потенціал країн Африки на південь від Сахари, чия частка в глобальному ВВП галузі, за прогнозами, подвоїться.

Результати проведених досліджень СOT передбачають, що туристичний рух до 2024 року виросте до 1,6 млрд. туристів в рік, які витратять 2 трильйони доларів США, тобто 5 млрд. в день. Повний внесок туризму до ВВП країни представлений на рисунку 1 [3].

Рис. 1. Повний внесок туризму до ВВП країни [3;4]

Згідно з оцінкою ландшафтних ресурсів України потенційний фонд природоохоронних, оздоровчих і рекреаційних територій складає 12,1 млн. га, тобто 20% площі її території, відповідає міжнародним показникам раціонального збереження природно-рекреаційних ресурсів. За статистичними даними в Україні діє 19 національних природних парків, та 45 регіональних ландшафтних парків [4].

Формалізовано будь-який природоохоронний проект пропонується авторами представляти у вигляді наступного кортежу:

$$Pr = \langle \Omega, Y, F, R, E, Z, RS, T \rangle, \quad (1)$$

Де Ω – цільова функція проекту; Y – комплекс робіт; F – екологічний результат проекту; R – соціальний результат проекту; E – економічний

результат проекту; Z – фінансові витрати на проект; RS – ресурси проекту; T – часові рамки проекту.

Для побудови ефективної моделі управління рекреаційно-туристичного потенціалу слід враховувати наступні територіальні особливості та вимоги. Рекреаційна діяльність прийнятна в зонах регульованої та стаціонарної рекреації, туристська – в зонах регульованої рекреації. Особливості режиму рекреаційного використання ресурсів цих зон відображені в ст. 21-38 закону України «Про природно-заповідний фонд України», в яких зазначено, що спеціальне використання природних ресурсів здійснюється в межах ліміту. Ліміт визначається граничним навантаженням та терміном використання природних ресурсів в залежності від їх особливостей. Такі вимоги ускладнюють управління проектами в межах рекреаційних зон.

Моделювання зонування виконується в залежності від структури території парків. В наукових колах розрізняють три основні типи моделей зонування: концентричний, лінійний та поліцентричний. Для використання рекреаційних територій розробляються допустимі межі рекреаційного навантаження. Такі межі визначаються нормативами рекреаційного навантаження щодо функціональних зон паркової території. За функціональними ознаками для паркових територій встановлено граничне навантаження від 20 до 150 осіб на гектар. Крім встановлення граничних розмірів рекреаційного навантаження введено поняття лімітування з метою допустимого використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Під час встановлення лімітів в оздоровчих, рекреаційних та освітньо-виховних цілях враховуються межі територій та кількість рекреантів з урахуванням ступеня рекреаційного навантаження на ці території. Ліміт на певний вид природних ресурсів може бути короткостроковим - до 1 року, і довгостроковим - від 1 до 10 років, в залежності від категорії території та цілі об'єкта, а також рекреаційних особливостей природних ресурсів [5].

Авторами запропонований кортеж 2 в якості регулювання розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу та раціонального розподілу рекреаційних

ресурсів в процесі розвитку туризму в межах зон регульованої рекреації, який можна прийняти за основу для побудови математичної управлінської моделі ефективного розвитку рекреаційно-туристських регіонів.

$$Re g = \langle C_z, N_r, S, T_r, REKR, R_r, P_c \rangle, \quad (2)$$

де C_z – сектор зони; N_r – норма рекреаційного навантаження; S –площа сектора зони; T_r –тривалість рекреаційного природокористування в секторі зони; $REKR$ –кількість рекреантів в заданому секторі зони; R_r –рекреаційне навантаження на сектор зони; P_c –якість природного ресурсу сектора зони.

Доволі часто, за міжнародним досвідом, на основі бази даних про територію, її ресурси та туристичні потоки будується математична модель, що дозволяє маніпулювати існуючими важелями управління і створювати нові з метою оптимізації структури природокористування в відповідності до критеріїв сталого розвитку.

Таким чином, для раціонального природокористування на шляху стабільного та ефективного розвитку рекреаційно-туристичних регіонів акцент повинен ставитись на сталому розвитку, що забезпечує визначений тип рівноваги, тобто баланс між соціально-економічними та природними складовими.

Здійснений авторами аналіз співвідношення просторових характеристик екотуристичного рекреаційного продукту з елементами інфраструктури показав, що в рекреаційно-туристичну діяльність задіяні, переважно, туристичні об'єкти з найкращою транспортною доступністю. Тому важливу роль для подальшого розвитку ринку туристичних послуг в Україні відіграють транспортні шляхи. Забезпечення й облаштування транспортними мережами залишається в Україні на низькому рівні. На кожні 1000 км² території припадає лише 282 км автомобільних доріг і 29 км залізниць. Лише 2% доріг України можна розглядати як такі, що відповідають європейським стандартам, всього 90 км із них відповідають так званому автобану або «експрес-шосе».

З точки зору ефективності інвестицій цікавий приклад Туреччини, яка витрачають лише 0,5% свого бюджету на розвиток туризму, при цьому потік туристів набагато вище, ніж в Україні. Прикладом застосування державних інвестицій на виконання програми туристичного розвитку є муніципалітети у Бразилії, коли уряд за 4 роки інвестував 8 млрд. дол. у туристичні ресурси на відновлення екології, історичних територій, архітектурних пам'яток. У результаті Бразилія стала країною, привабливою для інвесторів, приватні інвестиції тільки за один рік досягли 6 млрд. дол., а доходи від туристичної галузі в цій країні склали 31,9 млрд. дол.. Як правило, приватний сектор інвестує кошти у невеликі проекти (заклади розміщення, заклади харчування, надання додаткових послуг).

В Україні відомі успішні практики розвитку заповідних об'єктів.

Так відомі туристичні об'єкти України - заповідники Асканія-Нова і Подільські Товтри сьогодні входять до числа лідерів всесвітнього конкурсу «7 нових природних чудес світу». Українські природні чудеса успішно конкурують з відомими пам'ятками, як Ніагарський водоспад між Сполученими Штатами і Канадою або Бар'єрний риф Австралії. Асканію-Нову щорічно відвідують близько 100 тисяч чоловік в рік, Подільські Товтри - більше 30 тисяч. Унікальні рекреаційні ресурси налічуються також в Карпатах, Прикарпатті і Закарпатті. Успішною практикою використання природних ресурсів є будова екологічних стежок.

Недосконала система фінансування розвитку рекреаційних територій природно-заповідного фонду викликала гостру необхідність у формуванні нової системи управління охоронними територіями, враховуючи всі їх функції. Оскільки ландшафтні природні парки та інші об'єкти природно-заповідного фонду є бюджетними, результати здійснення туристсько-екскурсійної діяльності на їх територіях наразі недостатньо ефективні з точки зору поповнення для цих цілей обласних та місцевих бюджетів. Тому актуальності набуває і управління фінансовими потоками на цих територіях. Важливим

підходом для будови моделі управління розвитку рекреаційно-туристських регіонів є безпосередньо форма розвитку.

Висновки. Відтак, проведені авторами дослідження доводять, що наразі бракує інструментів оптимізації проектних рішень щодо рекреаційного природокористування для розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу парків та природно заповідних зон. Тому першочерговим завданням постає оптимізація рекреаційного використання території з перерозподілом потоків відпочиваючих в межах рекреаційних зон парків природно-заповідного фонду для стійкого збалансованого розвитку їх рекреаційно-туристичного потенціалу. З цією метою авторами розроблений та запропонований кортеж в якості основи для побудови математичної управлінської моделі ефективного розвитку рекреаційно-туристських регіонів. При цьому, така управлінська модель повинна вирішувати ще і наступну задачу, що вибудувалась в результаті досліджень. А саме, виявлено, що науково-методичні підходи економістів до розвитку ресурсів розглядаються диференційовано, в окремих рекреаційних зонах. Але, враховуючи, що основою ефективного розвитку рекреаційно-туристської діяльності є рекреаційно-туристичний потенціал, то виникає необхідність досягнення інтегрованого ресурсного розвитку з системним підходом до його формування, побудови зональної взаємодії потенційних можливостей паркових територій. Зокрема, в залежності від територіальних ресурсних можливостей, виникає об'єктивна необхідність в обранні вдалої форми їх розвитку, на основі якої має будуватись відповідна модель управління.

Найбільш привабливим, на думку авторів, є формування кластерів, які повинні вирішувати транспортні, фінансові та інші перераховані задачі. Унікальність умов, наявність специфічних обмежень, систем адміністративного контролю, складність реалізації в умовах обмежених ресурсів зумовлюють необхідність глибоких структурних змін в управлінні розвитком рекреаційно-туристичного потенціалу в межах регіональних ландшафтних парків України, розробки методологічних основ управління розвитком потенціалу як базової

основи рекреаційної та туристичної діяльності територій природно-заповідного фонду.

Список джерел інформації / References

1. Краєвська А.С. Суть та оптимізація рекреаційного природокористування в Україні / А.С. Краєвська // Науковий вісник України.– Рівне.– 2009. – Вип. № 15. – с. 131-139.
2. Дишловий І.М. Особливості функціонування регіонального рекреаційно-туристичного кластеру та його регулювання/ І.М. Дишловий // Экономика и управление. – Київ, 2010. – № 6 – С. 69-75.
3. Кислий В.М. Аналіз передумов формування ринку рекреаційних послуг в Україні / В.М. Кислий, Г.М. Шевченко // Механізм регулювання економіки. – Київ, 2007. – №2. – С. 27–36.
4. Воробйова О.А., Дишловий І.М., Харічков С.К. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері: Монографія. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2009. – 374 с.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія: Монографія – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».– 2001. –395 с.

Abstract. In the scientific article, the authors argue of the study prove that at the moment there is a lack of tools for optimizing design decisions for recreational nature use for the development of recreational and tourist potential of parks and natural reserve areas. Therefore, the priority task is to optimize the recreational use of the territory with the redistribution of flows of tourists within the recreational zones of parks nature reserve fund for sustainable balanced development of their recreational and tourist potential. To this end, the authors have developed and proposed a tuple as the basis for constructing a mathematical management model for the effective development of recreational and tourist regions. At the same time, such a management model must also solve the next task that was built as a result of research. Namely, it was discovered that the scientific and methodological approaches of economists to the development of resources are considered in a differentiated way, in some recreational zones. However, considering that the basis of effective development of recreational and tourist activity is the recreational and tourist potential, then there is a need to achieve integrated resource development with a system approach to its formation, construction of zonal interaction of potential opportunities of park territories. In particular, depending on the territorial resource capabilities, there is an objective need for choosing a successful form of their development, on the basis of which a corresponding model of management should be developed. The most attractive, according to the authors, is the formation of clusters, which should solve transport, financial and other listed tasks. The uniqueness of the conditions, the existence of specific constraints, administrative control systems, the complexity of

implementation in the conditions of limited resources make the need for profound structural changes in the management of the development of recreational and tourist potential within the regional landscape parks of Ukraine, the development of methodological bases for managing the development of potential as the basis of recreational and tourist activities of territories nature reserve fund.

Keywords: *recreation, recreation, recreational tourism, recreational resources, natural reserve fund, model, tuple, management, tourism.*

Список джерел інформації / References

1. Kraievska, A.S. (2009) “The essence and optimization of recreational nature management in Ukraine”, *Naukoviy Visnyk of Ukraine*, Rivne, Ukraine, vol. 15, pp. 131-139.

2. Dyshlovyi, I.M. (2010) “Features of the functioning of the regional recreational and tourist cluster and its regulation”, *Ekonomika i upravlenye*, Kyiv, Ukraine, vol. 6, pp. 69-75.

3. Kyslyi, V.M. and Shevchenko, H.M. (2007) “Analysis of the preconditions for the formation of recreational services market in Ukraine”, *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, Kyiv, Ukraine, vol. 2, pp. 27–36.

4. Vorobiova, O.A., Dyshlovyi, I.M. and Kharichkov, S.K. (2009), *Problemy pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku v rekreatsiino-turystychnii sferi*, [Problems of nature use and sustainable development in the recreational and tourist area], IPREED NAN Ukrainy, Odesa, Ukraine.

5. Beidyk, O.O. (2001), *Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia* [Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology], Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», Kyiv, Ukraine.

Статья отправлена: 20.05.2018 г.

© Жувагина И.А.